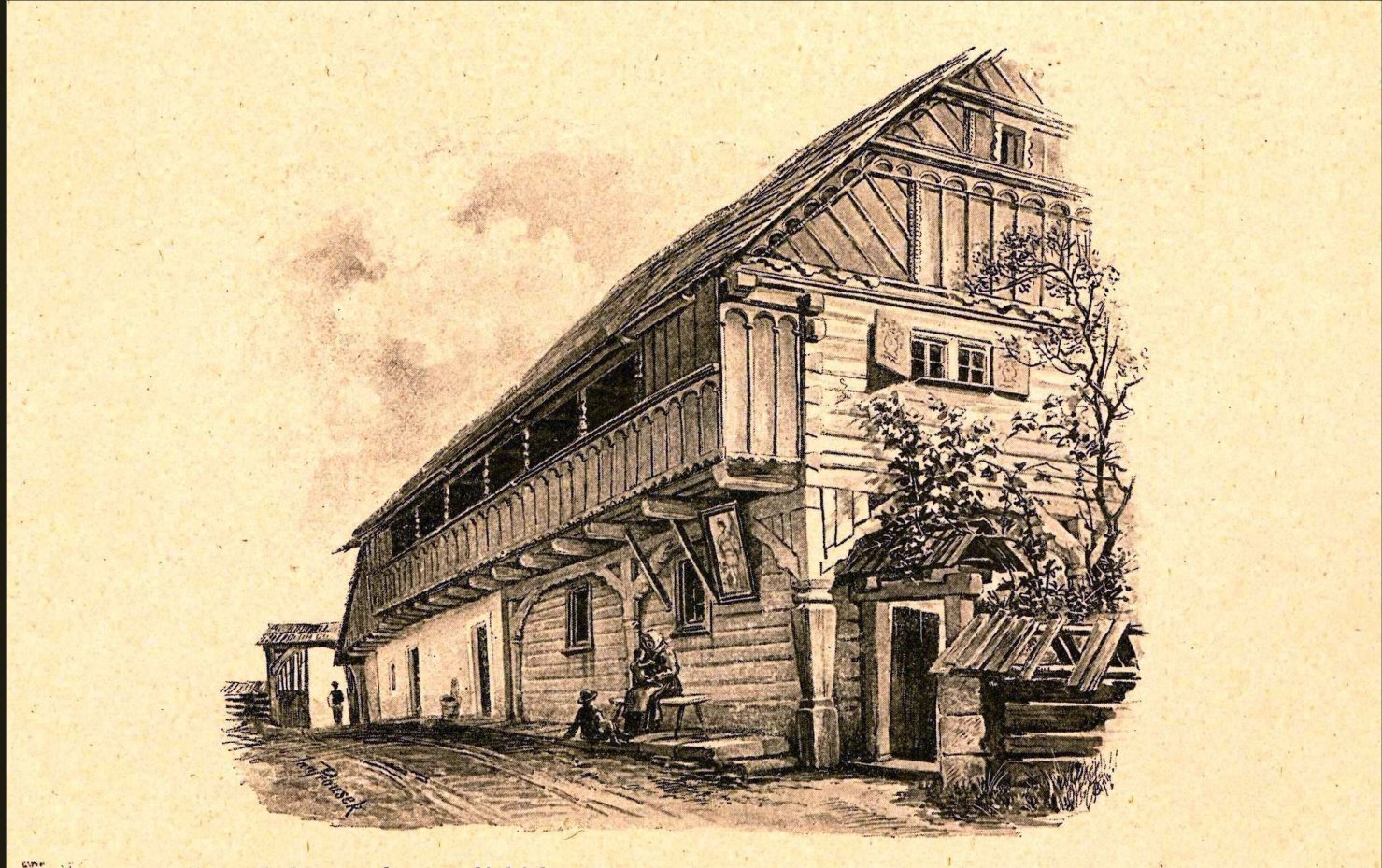

RURÁLNÍ KULTURNÍ DĚDICTVÍ

Úvod do studia předmětu – terminologie a literatura

RURÁLNÍ KULTURNÍ DĚDICTVÍ

❖ venkovský sídelní prostor zasazený do kulturní krajiny

kulturní krajina

- ▮ prostor, v němž vzniká a působí kultura
- ▮ vytváří se zásahem člověka do přírodního prostředí; vzniká kombinací činnosti člověka a přírody
- ▮ krajina lesohospodářská, zemědělská, těžební, **sídelní (venkovská a městská sídla)**
- ▮ významnými prvky kulturní krajiny jsou také solitéry (strom v krajině, boží muka v poli atd.) a dominanty (kostelní věž, historická stavba na vyvýšeném místě, větrný mlýn atd.)
- ▮ předmět ochrany přírodního prostředí a **památkových hodnot**

Pozůstatky agrárních, řemeslných, duchovních i společenských aktivit v krajině dnešního venkova a okolí měst.

pozůstatek lomu na stavební
kámen v Nových Heřminovech

pozůstatky agrární činnosti – příklad kamenné
hráze (kamenice) v Trojanovicích (kdysi
vymezovala paseku, dnes se nachází na území
lesa)

hraniční kámen, les, Morávka
(okr. Frýdek-Místek / Čadca)

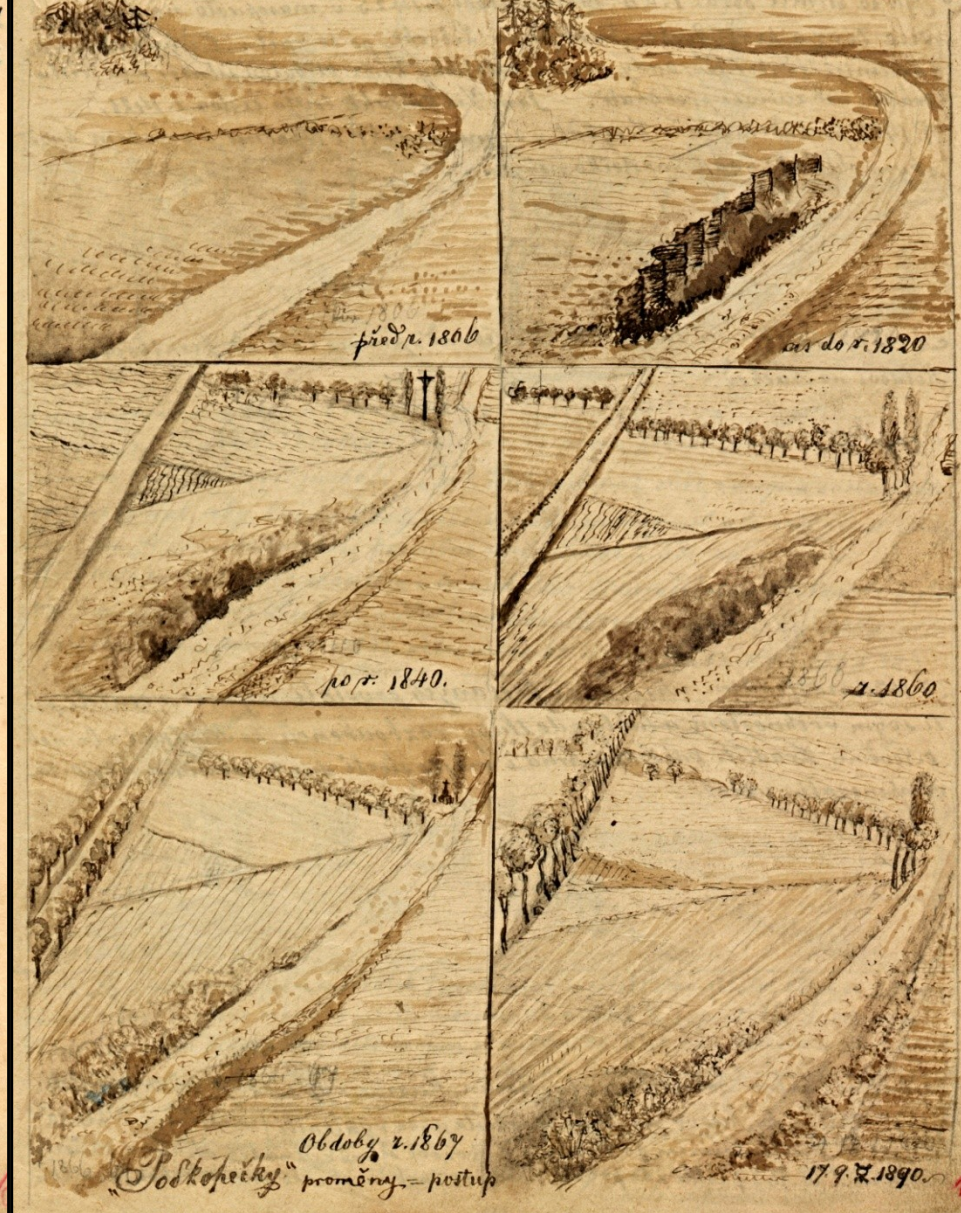
pozůstatek klauzy – splavovací nádrže
(bývaly sroubeny ze dřeva) – na horském
potoce v Morávce; doklad o plavení dřeva

boží muka sv. Marka na katastru
Brušperka

pozůstatek staré cesty na katastru
Brušperka

kulturní krajina zachycena na historických vyobrazeních
autor Alois Beer (1833–1897) – Vlastivědné muzeum v Dobrušce

venkov

- pojem venkov je širší a patří zde i „vesnice“
- typickou součástí venkova je volná krajina (zemědělská půda, lesy, vodní plochy atd.)
- prostor, který zahrnuje krajinu i **venkovská sídla (samoty, osady, vesnice)**
- integruje nezastavěná území a zastavěná území venkovských sídel, případně i malých měst
- od městského prostředí se liší nejen charakterem osídlení a zástavby, ale také stylem života (zvláště v minulosti i způsobem obživy) a kulturou obyvatel

vesnice (ves, dědina)

- obec venkovského typu, kde důležitou (hlavní) složku v zaměstnání obyvatel tvořila zemědělská výroba
- často je vnímána pouze v rozsahu zastavěného území – intravilánu sídla
- **socializace a industrializace** (od druhé poloviny 19. století) přivodily zásadní proměny nejen v socioprofesní struktuře obyvatel vesnice, ale začaly se stupňovat i jejich nároky na kvalitu (vyšší komfort) bydlení a životního stylu

venkovský region

- za převážně venkovské regiony považujeme ty, kde více než 50% obyvatel žije ve venkovských obcích (tj. s hustotou nižší než 150 obyvatel/km²)
- pokud se v převážně venkovském regionu nachází město s počtem více než 200 000 obyvatel (a čtvrtinou obyvatel regionu), hovoříme již o **smíšeném regionu**

kulturní dědictví

- významný odkaz minulosti, předávaný dalším generacím
- věci (předměty, objekty...), které mají vztah k význačným osobám a událostem dějin a kultury, a *statky* (něco cenného – kulturní statky), jež jsou dokladem historického vývoje společnosti, jejího umění, techniky, vědy a jiných oborů lidské činnosti a života
- **hmotné/materiální a nehmotné/nemateriální kulturní dědictví (KD)**

hmotné KD: památky a jiné hmotné výtvořky člověka (architektura, umělecká díla, artefakty, řemeslné výrobky, literární díla, vynálezy apod.)

nehmotné KD: nemá hmotnou podstatu, předává se z generace na generaci a může se měnit v závislosti na vnějším prostředí (tradice a zvyky, dovednosti a technologie v tradičních řemeslech, hudba, tance, lidová slovesnost apod.)

mapa stabilního katastru z roku 1836

ŠENOV – dříve ves, dnes město (od roku 1998)

- první písemná zmínka: okolo roku **1305** v soupise desátků vratislavského biskupství
 - lánová ves se záhumenicovou plužinou
 - **usedlosti** po obou stranách záplavového území řeky Lučiny
 - dvě řady **rybníků** a lesní plochy na severu a jihu katastru
 - 4 **hospodářské dvory**: Šenovský, Skrbeňský, Volenský a Alejský
 - **zámek** (demolován 1927), **kostel** Prozřetelnosti Boží
- před polovinou 19. století zde stále převažovaly přízemní dřevěné obytné a hospodářské stavby

ŠENOV

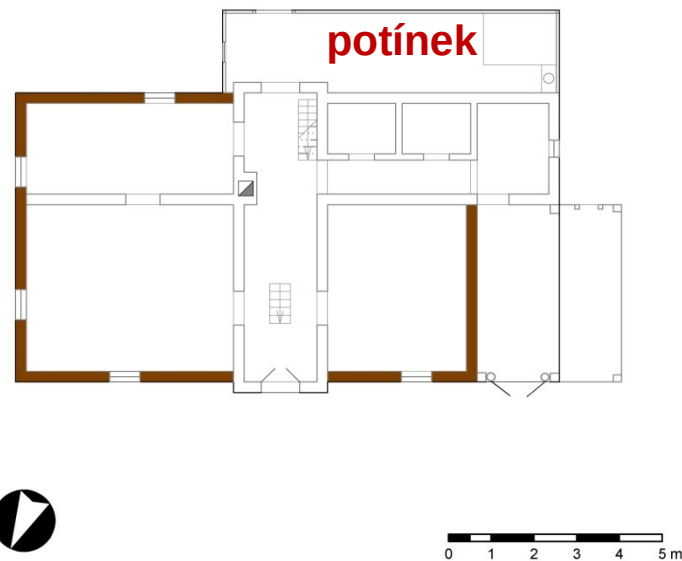
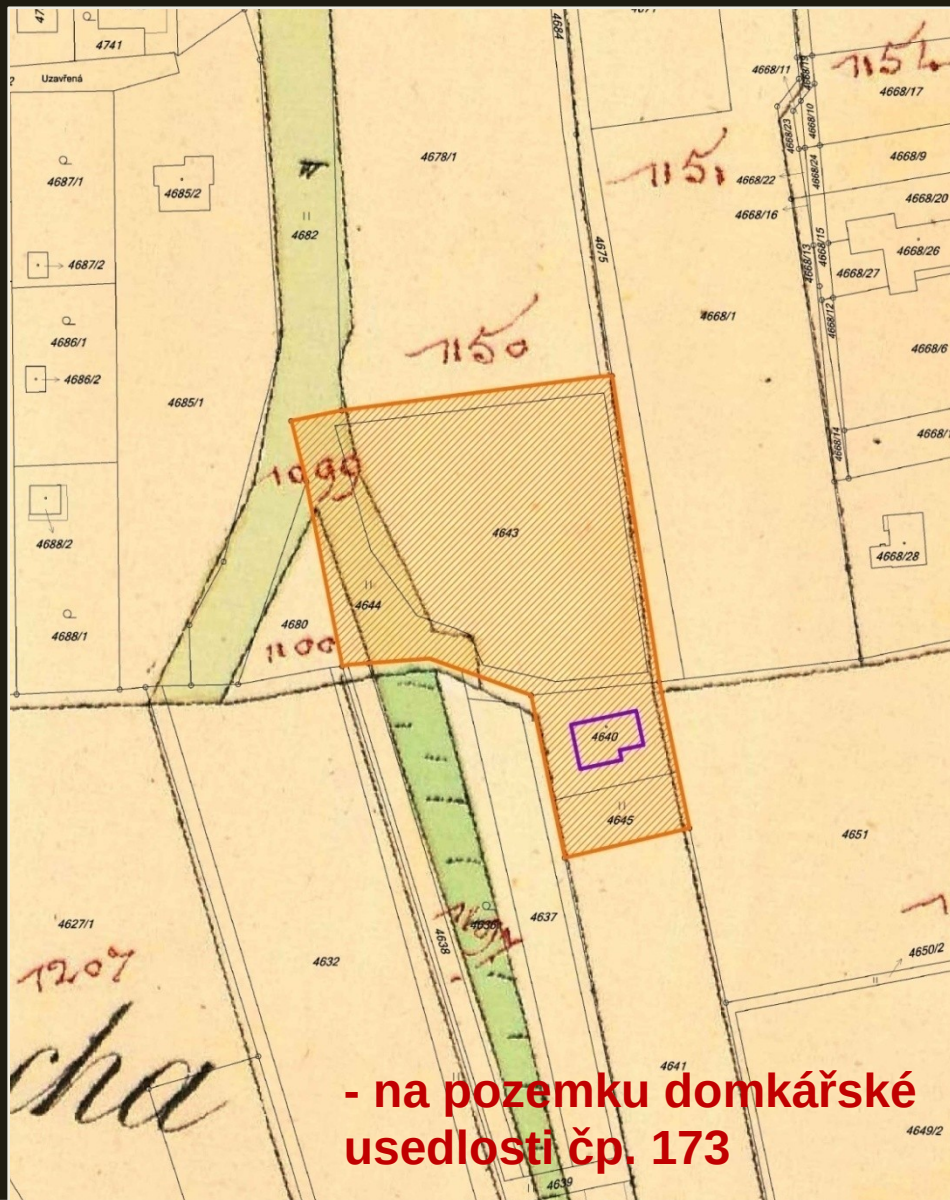

kostel Prozřetelnosti Boží (vysvěcen 1772)

jeden ze šenovských rybníků

Šenov, doba výstavby v letech 1918–1919 – obydlí kovozemědělců,
stavebník Jan Drozd (horník na dole Zárubek ve Slezské Ostravě)

Dům čp. 412, Šenov

❖ jeden ze znaků těšínské
stavební tradice:

spáry mezi trámy roubení
vyplňovány typickými provazci
(zhotovovány z mechorostů či
druhů ostřic)

stav 2015

Dům čp. 412, Šenov

stav 2019

Dům čp. 8 Šenov

- předpokládaná doba výstavby:
druhá polovina 19. století
- slouží k provozování restaurace

Dům čp. 1331 Dolní Bludovice (dnes Havířov)

- předpokládaná doba výstavby:
první polovina 19. století
- slouží k provozování restaurace

Die meisten Aukten liegen fast im geym Tm.

Urbanistická typologie vesnických sídel

- půdorysné uspořádání sídel souvisí s uspořádáním **orné půdy – plužiny**, a musí být chápáno v kontextu místa a okolností jejich vzniku, terénu (přírodních podmínek), regionu atd.

plužina

➤ **úseková** – nepravidelné, nepříliš velké pozemky polností, rozložené obvykle v členitém terénu

□ podtypem jsou **dělené úseky** – úseková plužina je rozdělena na pravidelnější pozemky

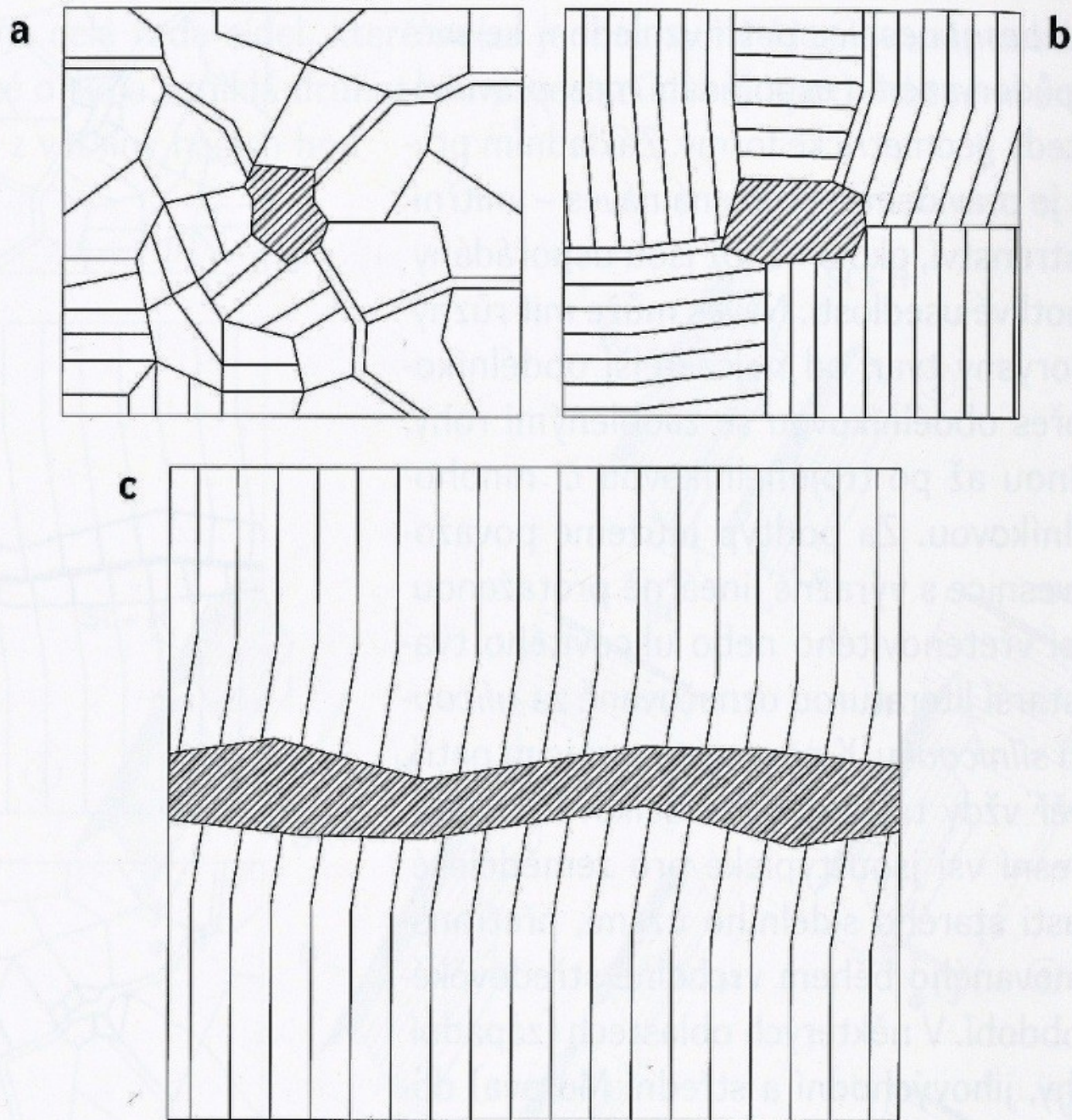
➤ **trat'ová** – záměrně pravidelně parcelované polnosti; katastr je rozdělen na velké díly – tratě, ohraničené přírodními útvary, cestami nebo mezemi, které jsou dále členěny na pravidelné rovnoběžné pásy pozemků

□ podtypem je **plužina délková**, tvořená většími polními tratěmi parcelovanými kolmo na podélnou osu vesnice

➤ **záhumenicová (též lánová)** – nejtypičtější způsob parcelace půdy, její dělení na široké a velmi dlouhé rovnoběžné pásy

- dvě základní formy: 1) **lineární**; 2) **radiální**

TYPY PLUŽINY

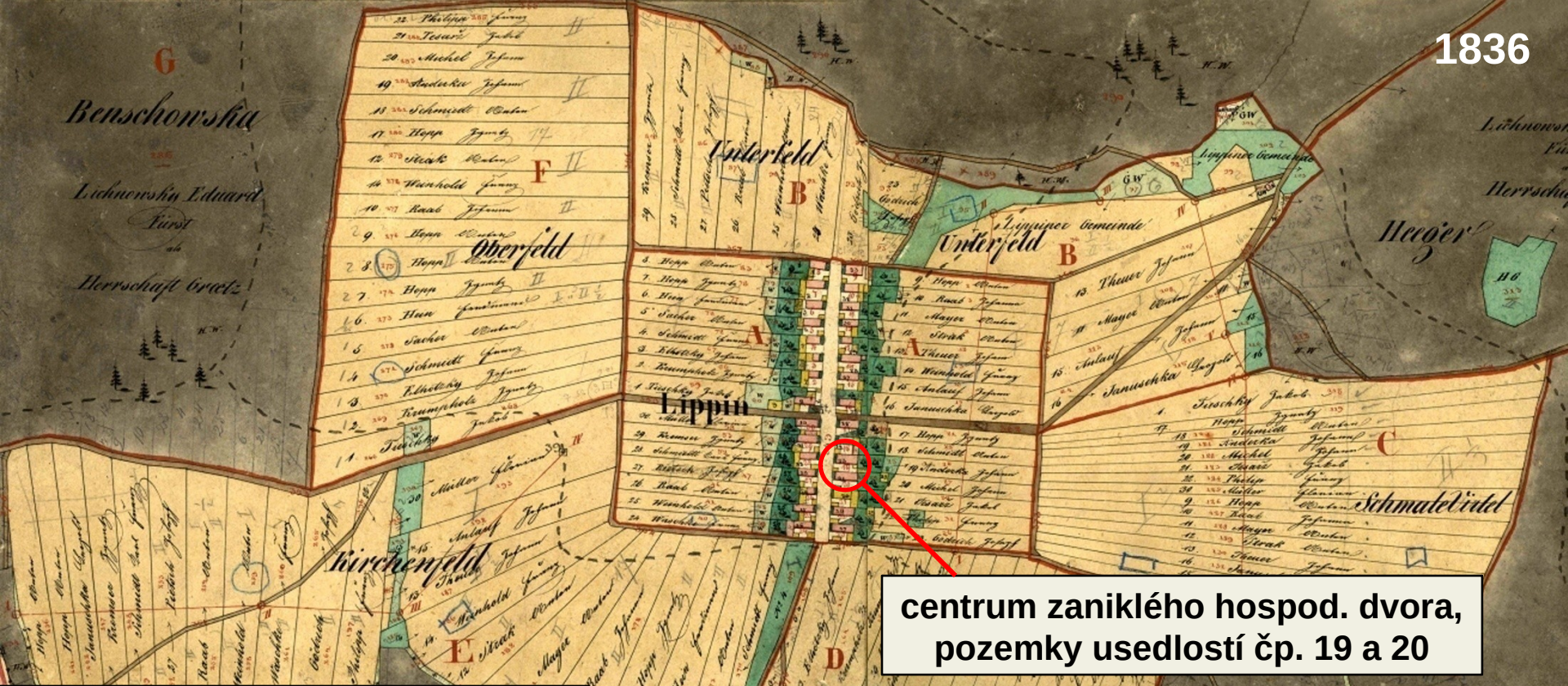

LIPINA (dnes Štáblovice-Lipina)

- nově vysazena roku 1783 Karlem Aloisem Lichnovským (majitelem hradeckého panství) – raabizační vesnice
- intravilán a extravilán vesnice
- plužina

1836

centrum zaniklého hospod. dvora,
pozemky usedlostí čp. 19 a 20

ŘADOVÁ (raabizační) VES s traťovou plužinou
rozloha katastru, 1836: 331 ha / dnes: 339 ha

stavební plocha: 1,6 ha

pole: 90,7 ha

louky: 6,3 ha

zahrady: 1,7 ha

pastviny: 1,5 ha

lesy: 223,2 ha

nevyužito: 5,8 ha

TRATĚ (polnosti)

A – Ortsplatz (+ usedlosti)

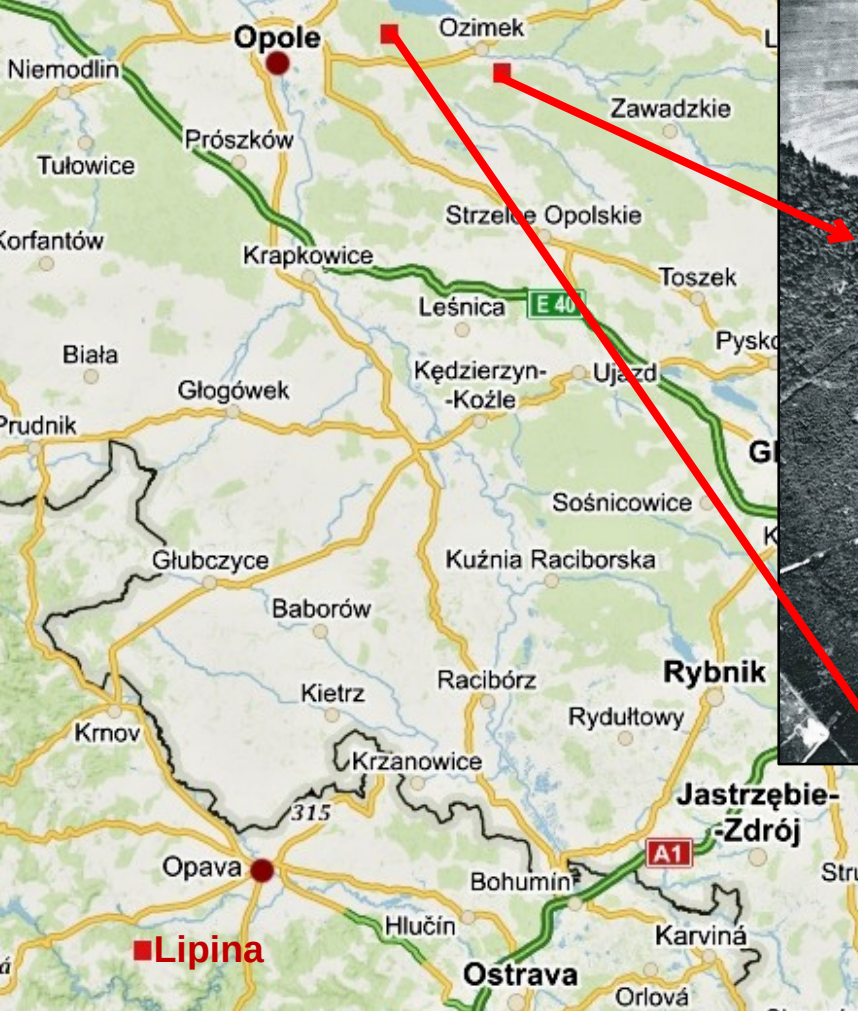
B – Unterfeld

C – Schmale Viertel

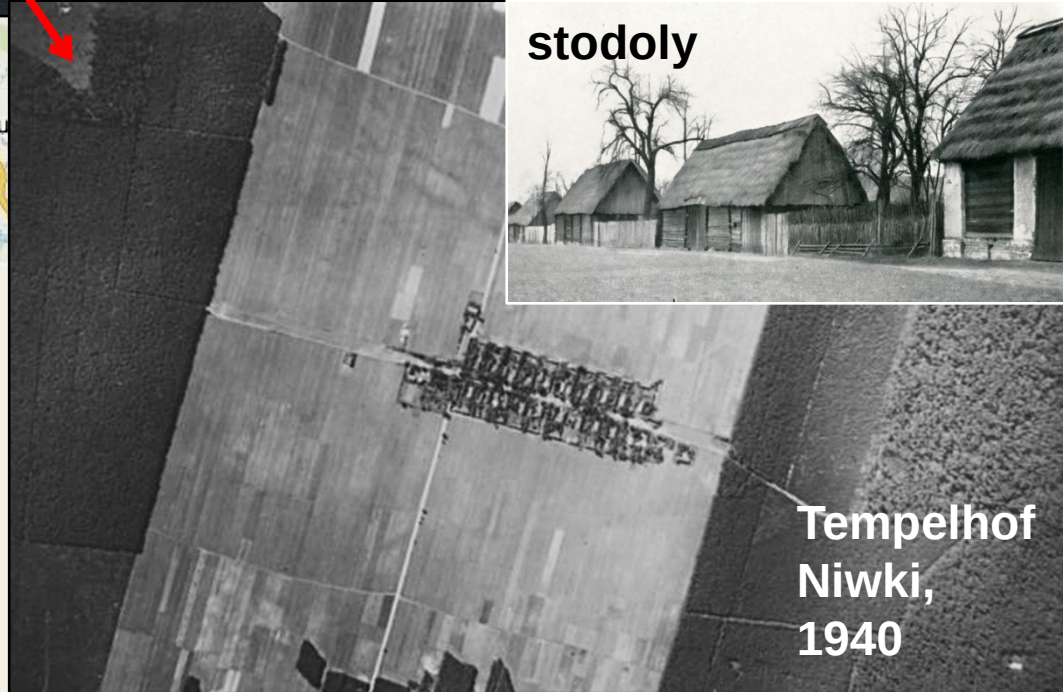
D – Breite Viertel

E – Kirchenfeld

F – Oberfeld

Kreuzthal
Krzyżowa
Dolina,
1920

stodoly

Tempelhof
Niwki,
1940

Kolonizace Slezska za Fridricha II. Velikého

- ve větším měřítku zahájena od roku 1767
- v 2. pol. 18. stol. založeno více než 200 vesnic na polské straně Horního Slezska (tehdy Prusko), hlavně léta 1770–1780
- příklady řadových vsí s traťovou plužinou

Kreuzthal

- osada založena roku 1771
- 20 osadníků

stodoly uzavírající dvory

Tempelhof

- osada založena roku 1770
- 20 osadníků

Od 25. 1. 2006 je zde němčina druhý úřední jazyk.

půdorysné formy vesnic

- v zásadě rozlišujeme vsi středověkého a raně novověkého založení (do třicetileté války) a novověkého založení (17.–19. století)

➤ **hromadné (shlukové)** – *nepravidelné* uspořádání – tj. roslá půdorysná forma; mohou být uspořádané lineárně podél potoka, cesty apod., koncentricky nebo okolo nepravidelného návesního prostranství

□ v oblastech s členitým reliéfem

➤ **návesní** – *pravidelné* uspořádání; základní prvek – pravidelně vyměřená náves, okolo níž jsou rozmístěny jednotlivé usedlosti (náves může mít různý půdorysný tvar)

□ podtyp vesnice s lineárně protaženou návší vřetenovitého či ulicovitého tvaru

□ patří k nim téměř vždy **traťová nebo délková plužina**

➤ **lánové** – půdorys tvoří jednotlivé, zpravidla volně řazené usedlosti; na jednu usedlost navazuje pás půdy – lán

□ uspořádání vsí může být *lineární* či *radiální*

□ váží se na **záhumenicovou (lánovou) plužinu**

□ **lesní lánové vsi** (starší označení)

➤ **řadové (řádkové)** – pravidelné lineární uspořádání zástavby, nejčastěji podél komunikace, v podobě jedné nebo dvou řad hustě řazených usedlostí

▮ jde o racionální novověká založení z 18.–19. století

➤ **řetězové** – zvláštní forma zejména v oblasti moravskoslovenského pomezí

▮ jednotlivé usedlosti nebo jejich shluky (hnízda) se řadí v nepravidelných odstupech nejčastěji podél vodoteče

▮ mohou připomínat **lineární lánové vsi**, avšak bez pravidelně parcelované plužiny

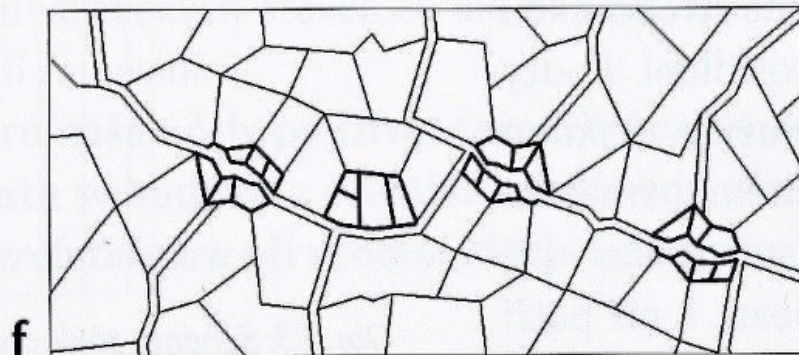
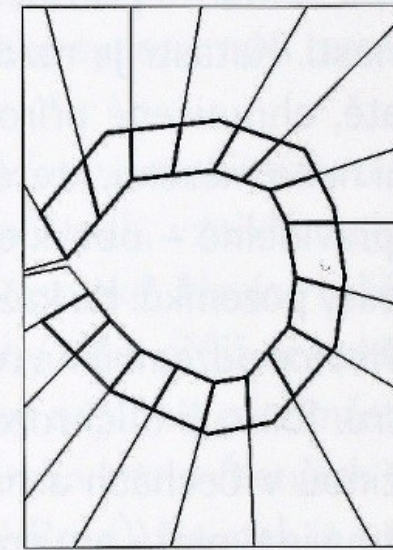
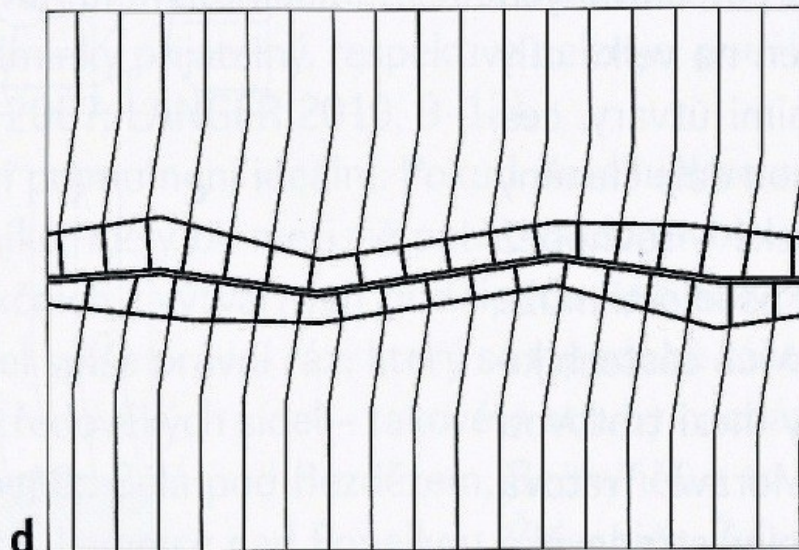
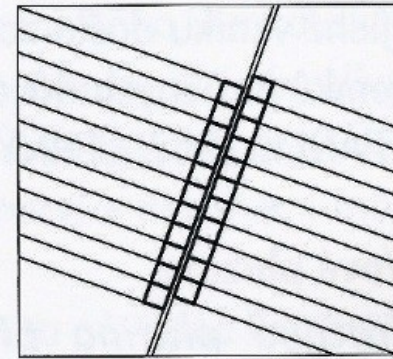
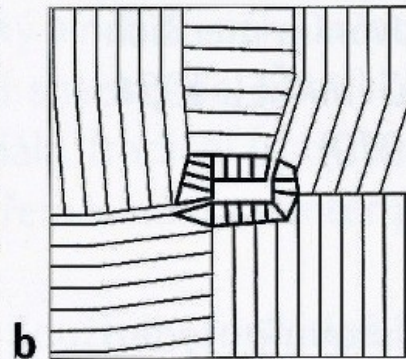
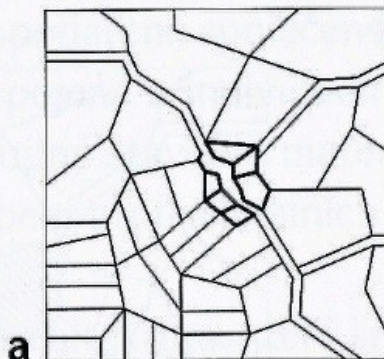
➤ **ostatní formy**

▮ vesnice, které nejde jednoznačně klasifikovat

▮ může jít o smíšené či přechodové formy

- může se jednat o sídla vzniklá druhotnou parcelací dvora nebo i o horské osídlení často rozptýlených forem

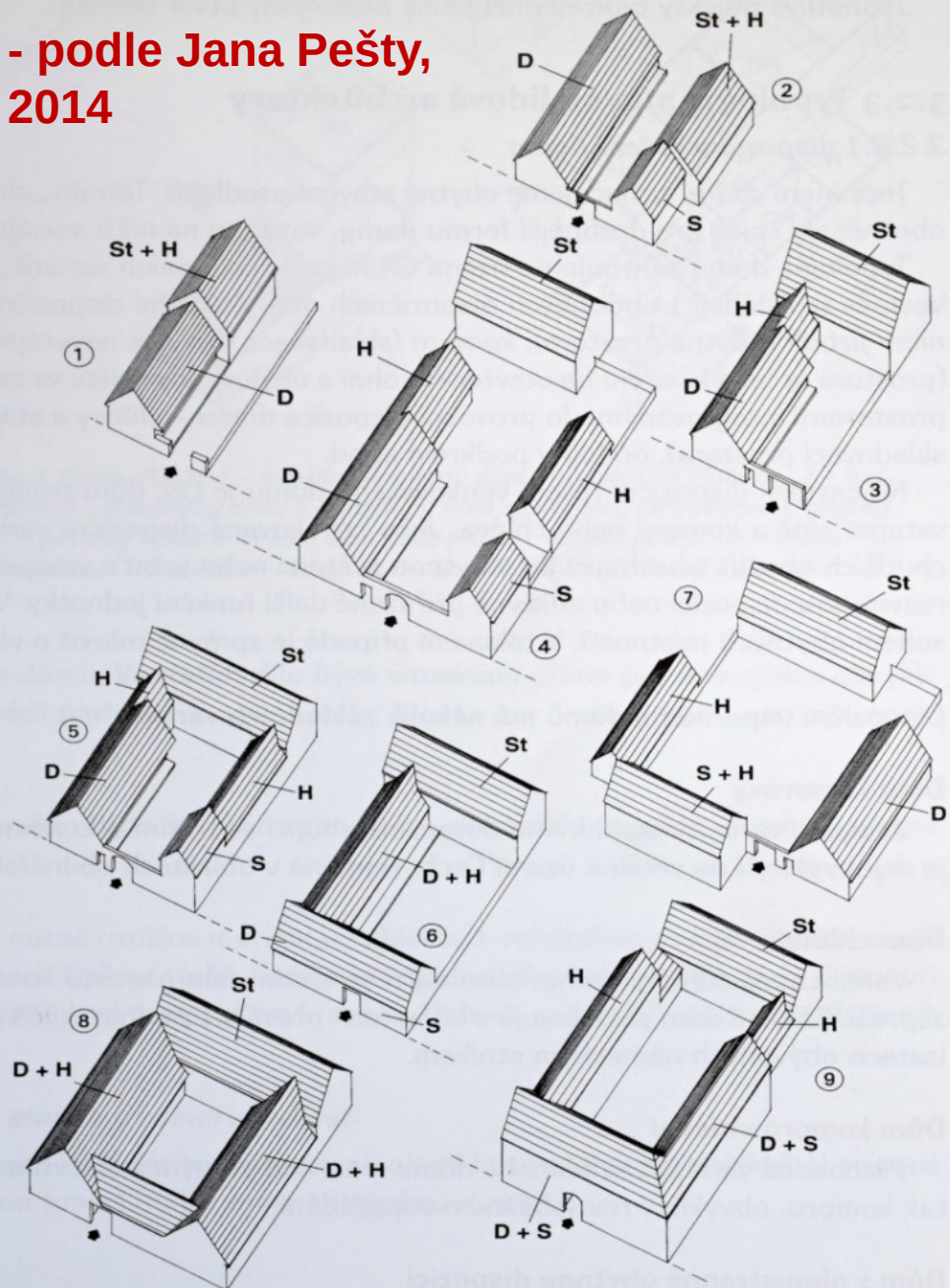
TYPY USPOŘÁDÁNÍ VESNIC

formy uspořádání usedlosti (dvora)

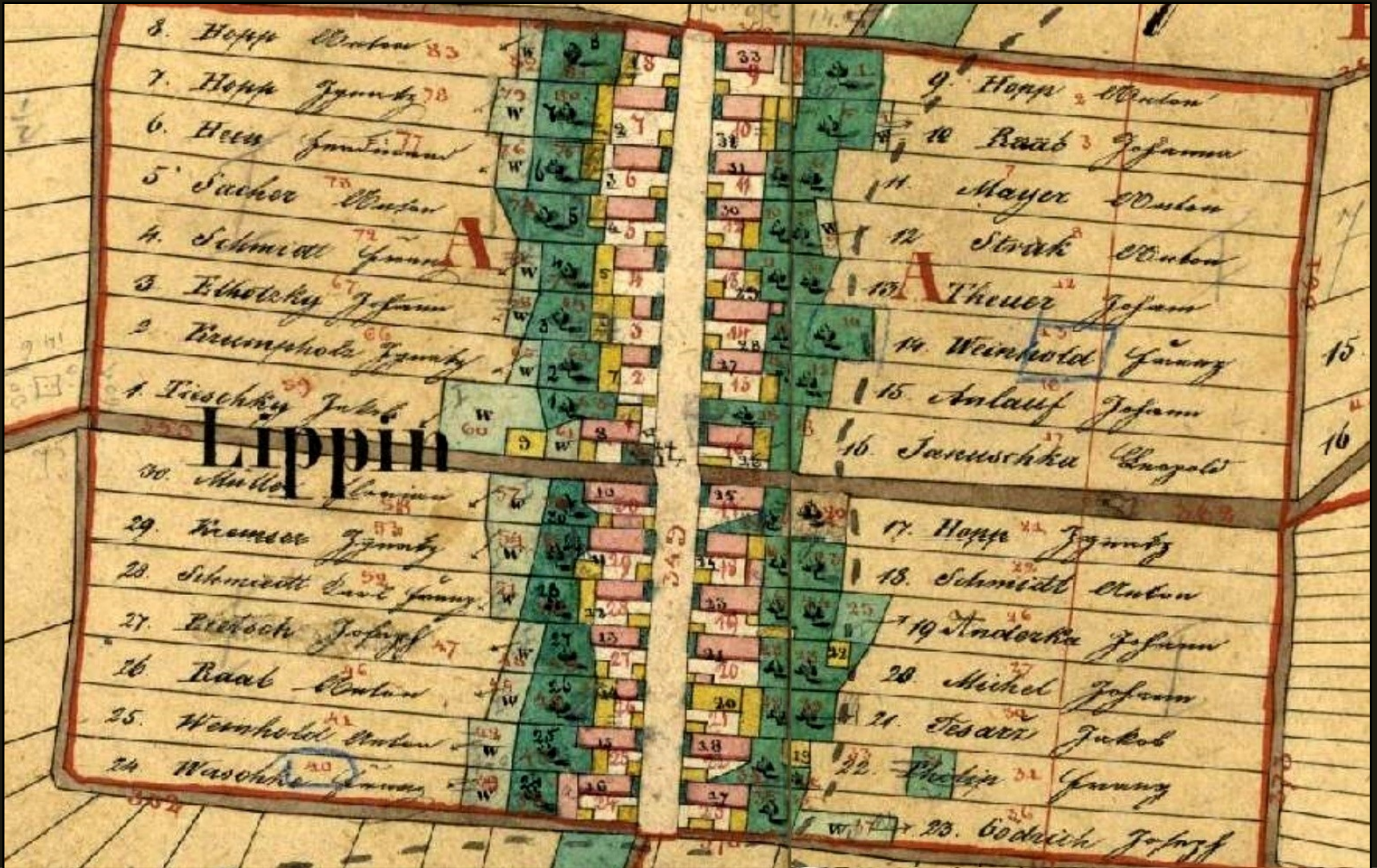
- jednotný (lineární) dvůr
- paralelní dvůr
- úhlový (hákový) dvůr
- trojstranný dvůr
- trojboký dvůr
 - ▮ varianta podélná (okapová) a štítová
- čtyřstranný dvůr
- čtyřboký dvůr (Vierkant)
 - ▮ varianta podélná (okapová) a štítová
- volné uspořádání dvora

- podle Jana Pešty,
2014

LIPINA

- usedlosti: obytný dům, stodola, výměnek, vjezd s maštalí
- trojstranné dvory; od roku 1995 vesnická památková rezervace (VPR)
- východosudetský dům, forma poopavská (podle Václava Frolce)

Usedlost č. 18

- štítová orientace
- obytný dům, vjezd s maštalí a torzo stěny bývalé stodoly
- stav k roku 2016

Bývalá usedlost č. 9

- výměnek č. 36, vjezd s maštalí a relikt stěn obytného domu
- stav k roku 2016

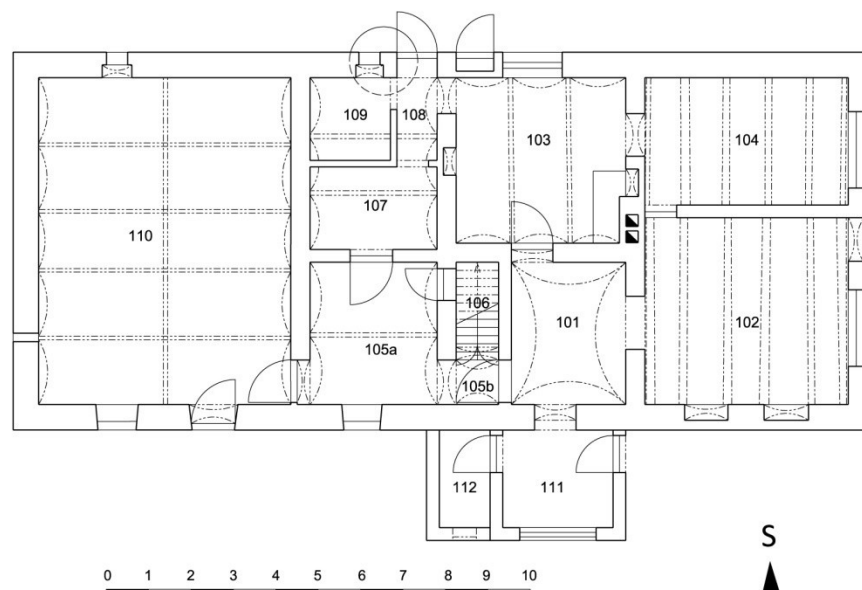
- k. ú. Lipina u Opavy

Usedlost čp. 3

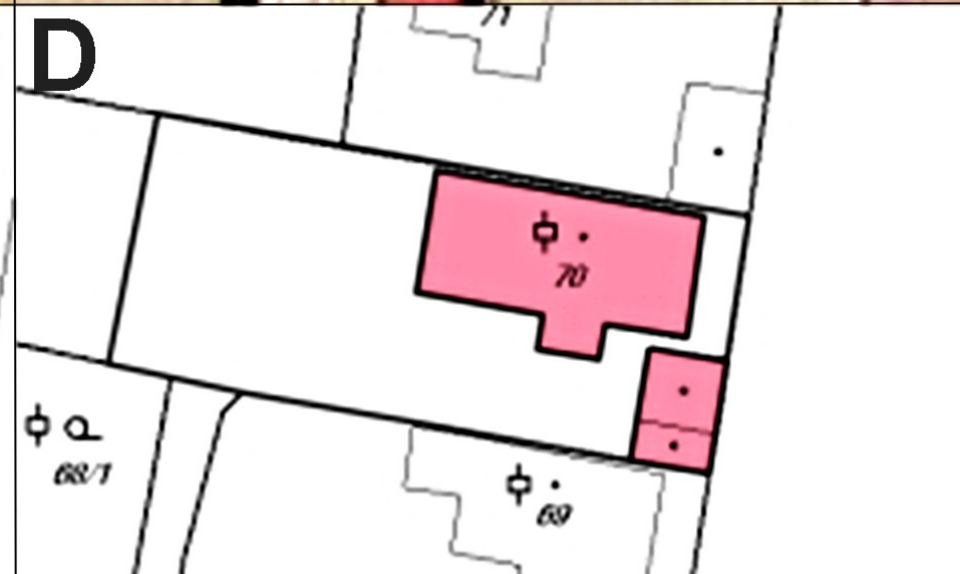

„návratí“ – překrytý prostor
vjezdu do dvora z veřejného
prostoru
(v Lipině i s maštalí)
- stav k roku 1978

obytný dům – s rozvinutou
čtyřdílnou dispozicí + chlév/stáje
- stav k roku 1978 a 2016

A – stav k roku 1836, B – stav k roku 1871

C – stav k roku 2016, D – stav k roku 2020

Počátky zájmu o tradiční lidovou kulturu

KDY

- zejména od druhé poloviny 19. století rostl zápal pro studium kořenů svých předků – snahy o postihnoutí života prostého lidu v celé jeho šíři a rozmanitosti, zachycení dosud živých tradic a uchování jejich produktů – lidové kultury

PROČ

- v důsledku vzniku a rozvoje moderní společnosti nastávaly změny: krajiny, podoby zástavby sídel, zaběhnutých zvyklostí, způsobu obživy a sociální skladby obyvatelstva, které i na venkově ovlivňovala industrializace
- hrozil ZÁNİK některých běžných jevů a jejich forem, tradiční stavitelství – hmotné prameny – nevyjímaje

KDO (v našem prostředí)

- architekti (Jan Koula, Antonín Wiehl), umělci (Jan Prousek, Alois Jirásek), historici umění (Eduard Šittler)

SVĚTOVÉ VÝSTAVY

1867 – Paříž

- švédský zemědělský dvorec a norská sýpka

1873 – Vídeň

- devět lidových staveb z různých částí Rakousko-Uherska

1883 – Amsterdam, 1893 – Chicago, 1894 – Lvov, 1896 – Ženeva, Budapešť

OHLAS

1872 – ve Stockholmu založeno **Arturem Hazeliem** (švédský učitel, 1833–1901) národopisné muzeum severských národů: ***Nordiska museet***

1891 – založeno nejstarší muzeum v přírodě: ***Skansen***

- při otevření muzea bylo návštěvníkům zpřístupněno sedm staveb, dnes se zde nachází okolo 150 expozičních objektů; jde o významné výzkumné a dokumentační pracoviště

JAK

- mapování (výzkum a dokumentace) dokladů lidové kultury včetně tradičního stavitelství, chceme-li lidové architektury /vernakulární architektura/

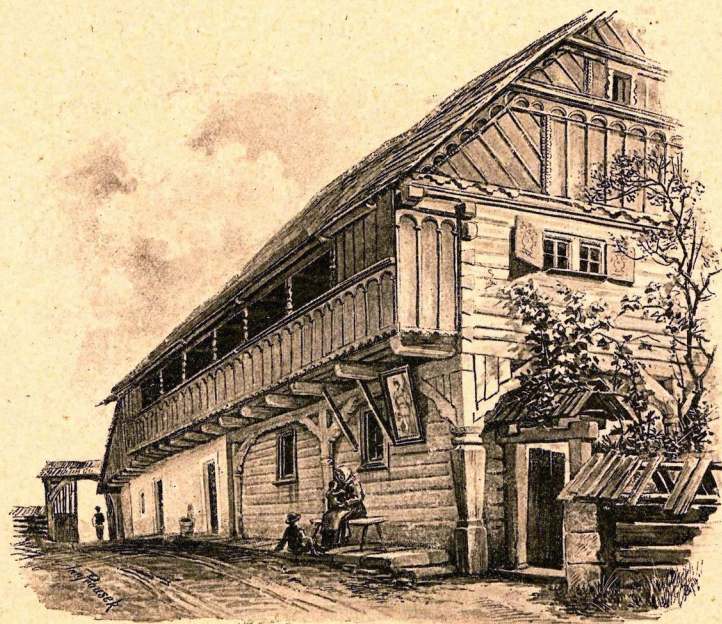
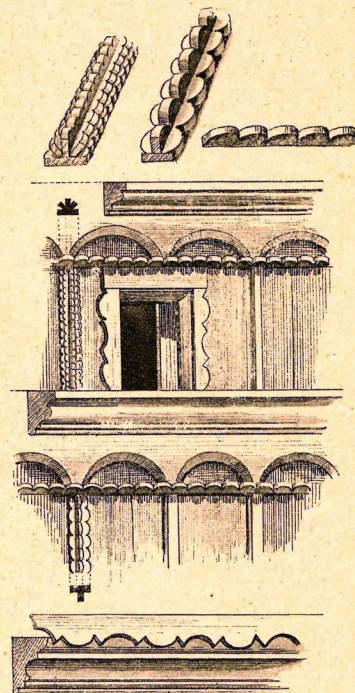
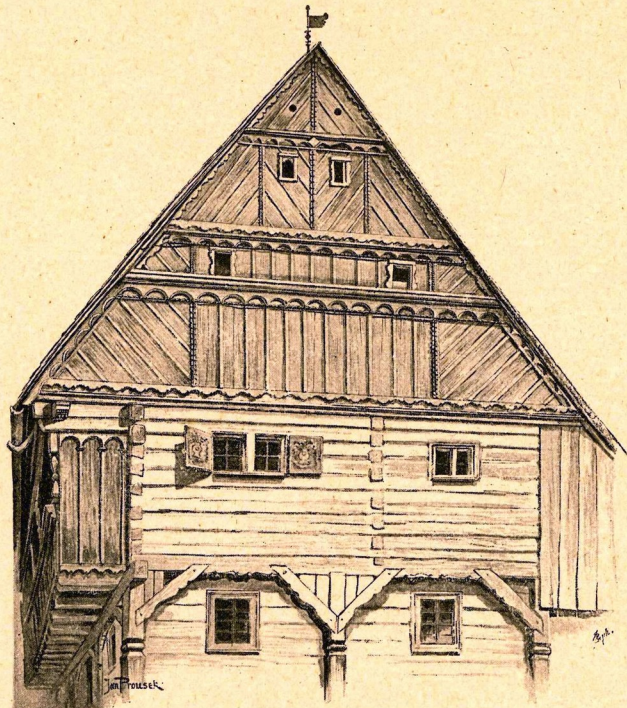
- prezentace příkladů lidového obydlí:

- ❖ 1891 – Všeobecná zemská jubilejní výstava – pavilon s ukázkou vzoru „České chalupy“, která byla prezentována i později

- ❖ **1895 – Národopisná výstava československá – v rámci tzv. výstavní vesnice byly představeny REGIONÁLNÍ TYPOLOGIE LIDOVÉHO DOMU z Čech, Moravy a Slezska, včetně několika obydlí ze SZ Slovenska**

Výstavní vesnice na NVČ
v Praze v roce 1895.

DLASKŮV STATEK v Dolánkách u Turnova

- usedlost založena 1716
- významněji přestavována za Josefa Dlaska (1782–1853)
- usedlost se v 90. letech 19. století stala jednou z předloh pro výstavbu „České chalupy“, z Dlaskova statku byla převzata vrata a plot
- malby a kresby akad. malíře Jana Prouška

PROUSEK, Jan. *Dřevěné stavby starobylé roubené a lidový nábytek v severovýchodních Čechách*. Praha 1895.

brána se zvoničkou
Dlaskův statek
 - kresba Jan Prousek

malovaná skříň na nádobí
 stůl s trnoží, židlice a kolovrátek
Dlaskův statek
 - fotografováno 1890

zděná brána se zvoničkou,
čelní a zadní pohled

**Dláskův statek (Muzeum Českého
ráje v Turnově)**
- stav k roku 2015

„Česká chalupa“ – Dům severovýchodních Čech

PAVLAČ

PODSTÁVKA

LOMENICE

VALAŠSKÁ OSADA

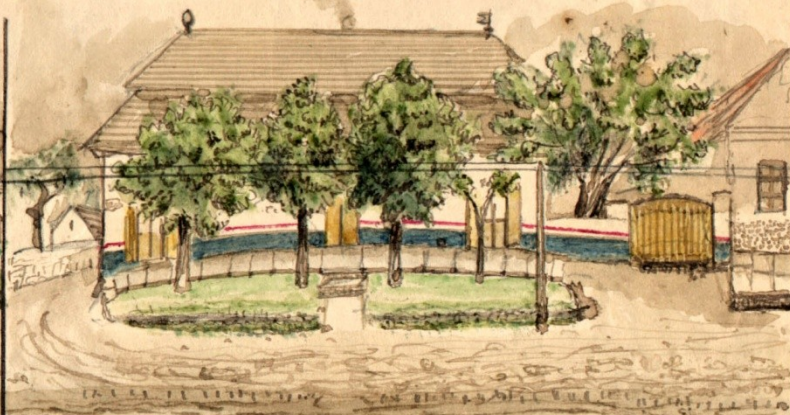
na Národopisné výstavě českoslovanské v Praze, 1895

Dobruška

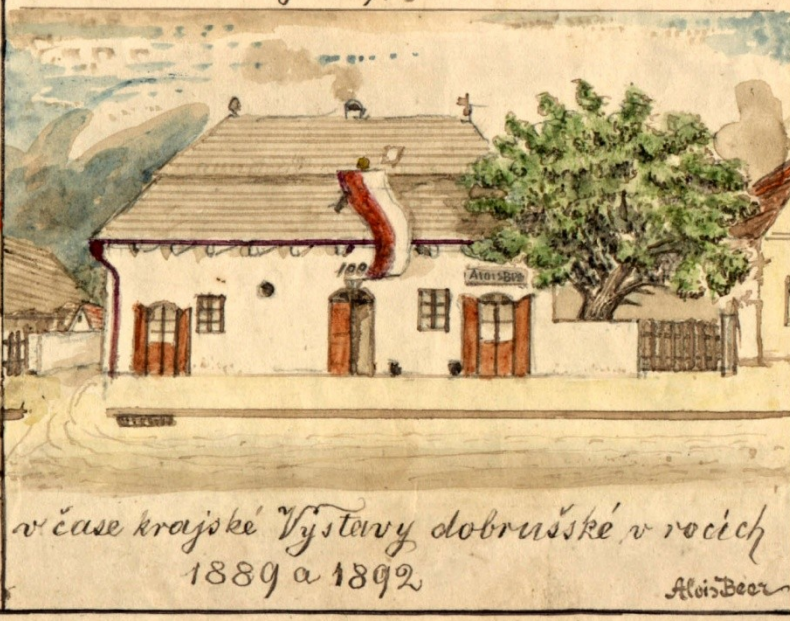
v Opočenské ulici
číslo 27/b. z roku 1764 až do r. 1864 stojí,

Číslo 100 druhdy č. 27/b v roce 1886.

při zakládání nové silnice roku 1886

v čase krajské Výstavy Dobrušské v rocích
1889 a 1892

Alois Beer

krajské výstavy v Dobrušce: 1889, 1892

autor Alois Beer (1833–1897) – Vlastivědné muzeum v Dobrušce

NÁRODOPIS

- rychle se etabloval jako vědecká disciplína a především v návaznosti na Národopisnou výstavu československou (1895) získal pevné institucionální zázemí

1891 – Čeňkem Zíbrtem a Luborem Niederlem byl založen **ČESKÝ LID** – dodnes vycházející oborový časopis

1891–1895 – zformovala se **NÁRODOPISNÁ SPOLEČNOST** jako profesní organizace sdružující profesionální badatele i laické zájemce o lidovou kulturu

1896 – ze sbírek vystavených na NVČ bylo zřízeno samostatné **NÁRODOPISNÉ MUZEUM** – funguje dodnes jako součást Národního muzea

1906 – institucionalizuje se i bádání **folkloristické**

Změny názvu oboru: lidopis a lidověda (období první republiky), etnografie a folkloristika (1948–1989), etnologie (dnes), národopis (paralelně)

kulturní a sociální antropologie, sociokulturní antropologie

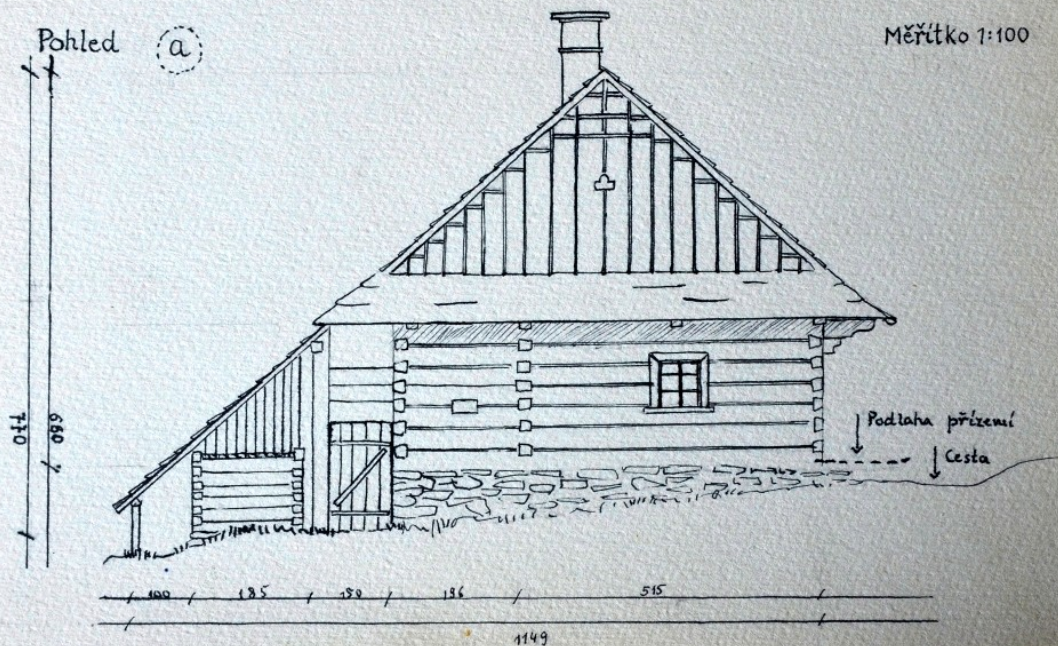
Systematický národopisný soupis lidové kultury

Karel Chotek (1881–1967)

- sestavil návod k provádění soupisu, uveřejněný v *Národopisném věstníku československém* 1914/1915
- u lidového stavitelství měly být zkoumány: 1) půdorys usedlosti, 2) zevnějšík stavení, 3) střecha, 4) úprava vstupu, 5) popis vnitřního domu, 6) ostatní hospodářské stavby, 7) ostatní menší objekty (sklepy, pece, studny atd.), 8) úprava nejbližšího okolí, 9) další informace (např. zda stavení nepožívá zvláštní úcty)

Drahomíra Stránská (1899–1964)

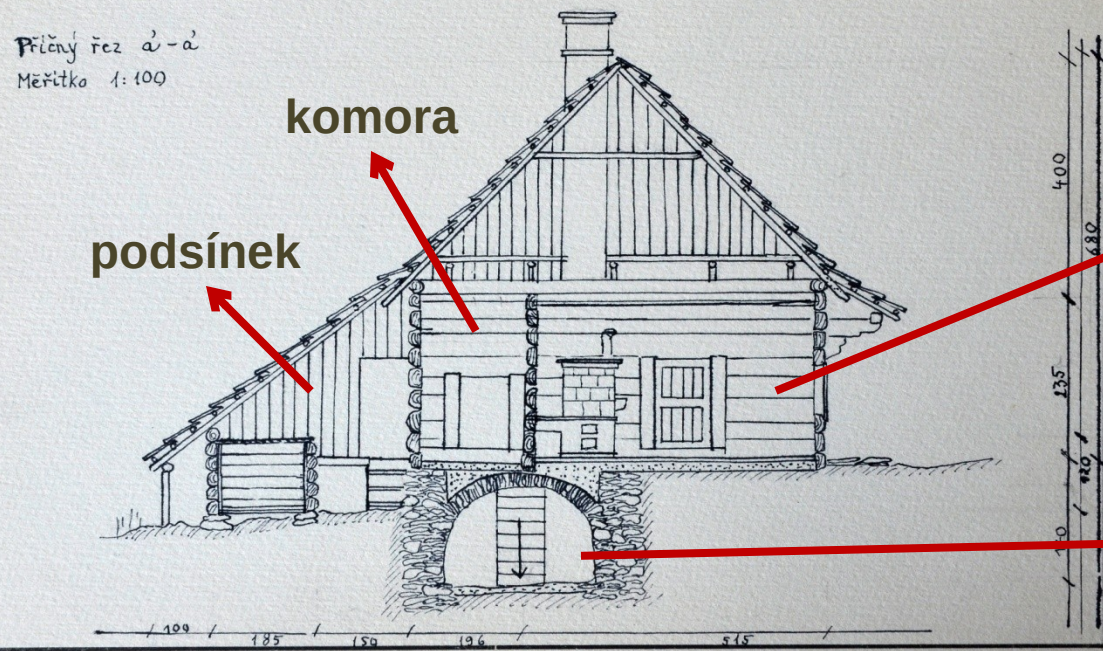
- předložila návrh soupisu zveřejněného v *Příručce lidopisného pracovníka* 1936
- poznání obydlí a jeho hospodářského zázemí se mělo zaměřit na: 1) typy hospodářství, 2) stavební typy, 3) stavební materiály a konstrukce, 4) rozvrh vnitřku domu, 5) hospodářská stavení a celý dvůr
- požadavek aplikace **KARTOGRAFICKÉ METODY (etnografický atlas)** za účelem vytvoření map např. stavebních typů v Československu podle vybraných znaků lidového stavitelství (typ dvora, použité konstrukce a materiály apod.)

Roubený dům čp. 1 v Hrčavě

- Dokumentační sbírky
Etnologického ústavu AV ČR,
fond *Soupisový výzkum
Národopisné společnosti
československé 1952–1962*

- dokumentace *Drahomíra
Stránská, 1952*

světnice / jizba
s pecí

kamenný sklep,
valeně klenutý

Roubený dům čp. 50 ve Skalici

- Dokumentační sbírky
Etnologického ústavu AV ČR,
fond *Soupisový výzkum*
Národopisné společnosti
československé 1952–1962

- foto *Alena Plessingerová*,
1953

Karpatský dům

Pec v jizbě domu čp. 91
v Krásné

- foto *Helena Johnová*, 1952

Vilém Pražák (1889–1976)

- otázky vývoje půdorysu lidového domu nelze objasnit bez návaznosti na běžné potřeby, společenský a rodinný život venkovského obyvatelstva
- změny přijalo venkovské obyvatelstvo, pokud znamenaly posun po stránce funkční, až poté estetické – příklad: přechod konstrukčního řešení střechy valbové k sedlové
- problematika základních **půdorysných typů lidových staveb** – dvoudílná studie otištěná v *Československé etnografii* 1958

TŘI HLAVNÍ PŮDORYSNÉ TYPY:

- ❖ trojdílný dům komorový (světnice / jizba, síň, komora)
 - ❖ trojdílný dům chlěvní (světnice / jizba, síň, chlév)
 - ❖ dvoudílný dům (jizba, síň), smíšený s jinými typy
 - ❖ přechodný typ mezi domem chlěvním a komorovým: komoro-chlěvní
- **výzkum lidových staveb v pohraniční oblasti Rychlebských hor ve Slezsku** roku 1950: 1) konstrukce domu, 2) půdorys stavby, 3) umístění topeniště, 4) charakter a zřízení jednotlivých místností, 5) hospodářské prostory a stavby, 6) stavby nezemědělské (např. církevní stavby)

Dům severní Moravy a Opavského Slezska

**Jednotný dům ve Valdeku (dnes
Zálesí) na Jesenicku**

- k obytnému domu v ose přistavěna
stodola

**Roubený dům čp. 35 v Bílé
Vodě na Jesenicku**

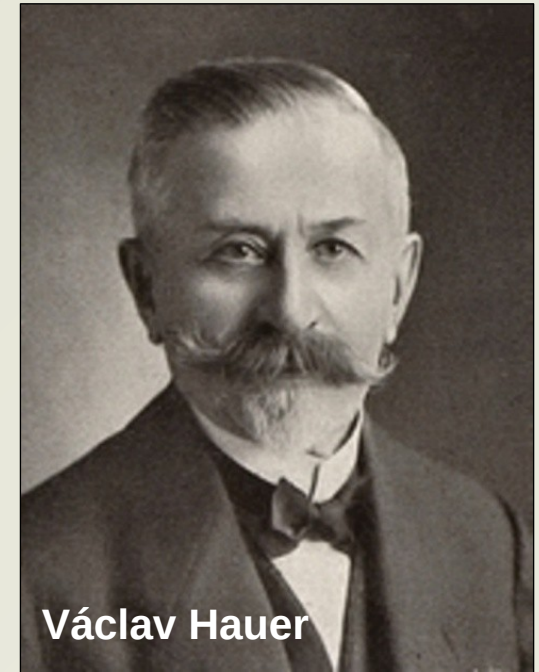
- v nároží zaroubení rybinou,
jednoduchá podstávka

- Vilém Pražák, 1950

Amatérští národopisci – **slezští buditelé** – zkoumání lidové kultury převážně na Opavsku

VÁCLAV HAUER (1860–1942)

- profesor opavského gymnázia, předseda Matice opavské
- zabýval se mimo jiné podobami selského statku
- do sběru informací a pořizování kresebné dokumentace k slezskému venkovu zapojoval studenty
- články v časopisech *Český lid* a *Selský archiv*:
Selský statek ve Slezsku, 1895
Názvosloví lidových staveb slezských, 1900
Sruby z Opavska, 1904

Václav Hauer

FRANTIŠEK JOSEF MYSLIVEC (1873–1934)

- katolický kněz a pedagog, v letech 1932–1934 ředitel **pobočky Československého zemědělského muzea v Opavě** – dokumentace života slezské vesnice
- svou sběratelskou a publikační činností vytvořil jeden z nejucelenějších souborů prací věnovaných národopisu českého Slezska (regionu Opavska)
- publikované práce:
Naše dědiny, statky a chaloupky na Opavsku (Příspěvek k projektovanému oddílu Zemědělského muzea v Opavě), 1928
Starý způsob hospodaření na Opavsku, 1933

Usedlost ve Stěbořicích, 1930

Usedlost čp. 40 v Březové, 1930 (?)
fota František Myslivec

rodiště Františka Myslivce

Země: Moravskoslezská

Kraj:

Osada: Dolní Lhota, okr. Klimkovice

Vročení: 1932.

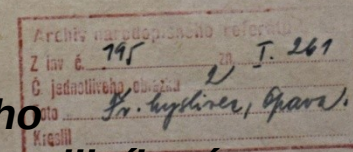
Originál:

Negativ:

Reprodukováno:

Klíšé:

Předmět: Myslivecův statek v Dolní Lhotě číslo 7. Přestavěn byl v roce 1834. Bližší viz brožura prof. Fr. Myslivce: *Naše dědiny, statky a chaloupky*. Fotografoval prof. František Myslivec v Opavě roku 1928, viz inv. číslo 132/fot.

Archiv národopisného
referátu Slezského studijního ústavu v Opavě

Statek v Dolní Lhotě čp. 7, 1932

pobočka Československého zemědělského muzea v Opavě (zal. 1924)

pobočka Československého zemědělského muzea ve Frýdku (zal. 1925 a roku 1934 sloučena s opavskou pobočkou) – byla zde převezena většina sbírek dokumentujících život slezské vesnice

- sbírky tvořeny sběry (koupě, dary) i vlastní dokumentací z terénních průzkumů
- uloženo v Zemském archivu v Opavě, Slezském zemském muzeu a v Muzeu Beskyd ve Frýdku-Místku

Szlak Architektury Drewnianej

**zástavba v Kateřinkách
(Opava), 1938**

**kościół św. Walentego
(w. 1696), Woźniki**

**kościół Trójcy Przenajświętszej
(w. 1595), Palowice /Leszczyń/**

Slezský studijní ústav v Opavě, referát pro etnografii

- nejnaléhavější úkol – **komplexní výzkum Těšínska** /převážně okr. Frýdek-Místek/
- terénní průzkumy vedené v letech 1949–1953, výsledky publikovány v periodikách ***Radostné zemi (1951–1962)*** a ***Slezském sborníku***
- v prostoru českého Slezska probíhala dokumentace především v (dnešním):

okr. Opava: zmapováno cca 36 obcí

okolí Opavy: např. Držkovice, Vávrovice, Vlaštovičky, Zlatníky, Hlavnice

okolí Kravař a Hlučína: např. Štěpánkovice, Bolatice, Chuchelná, Děhylov, Hať, Vřesina, Píšť

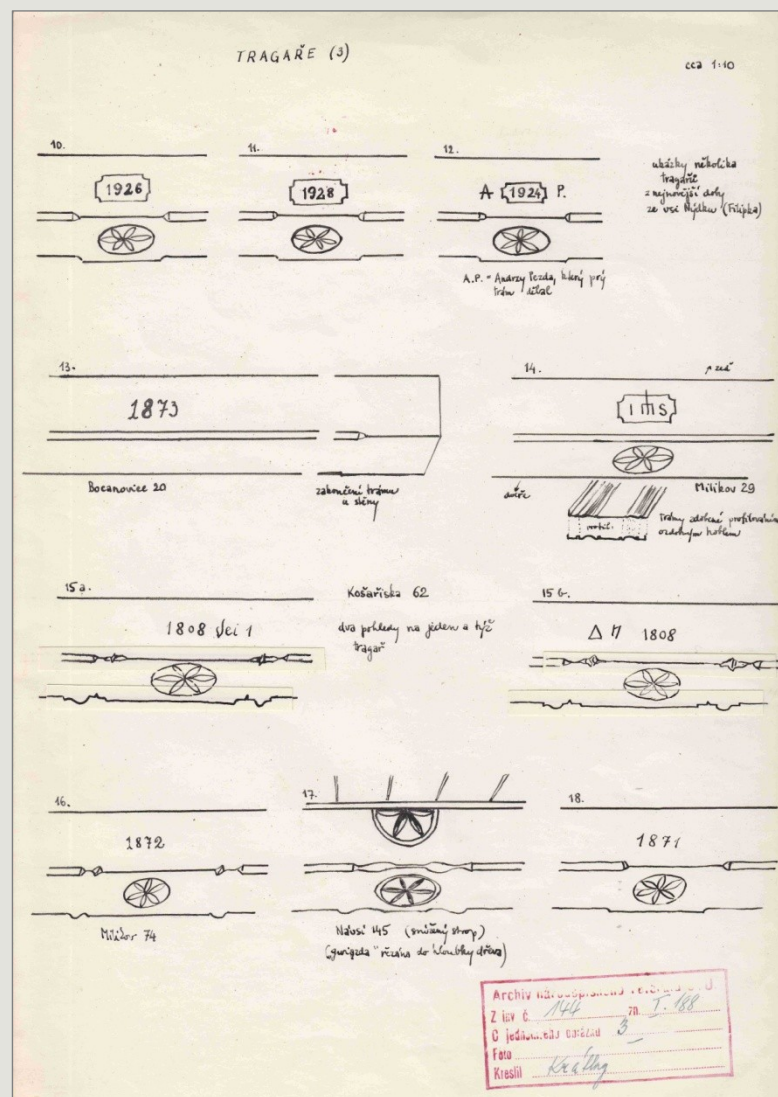
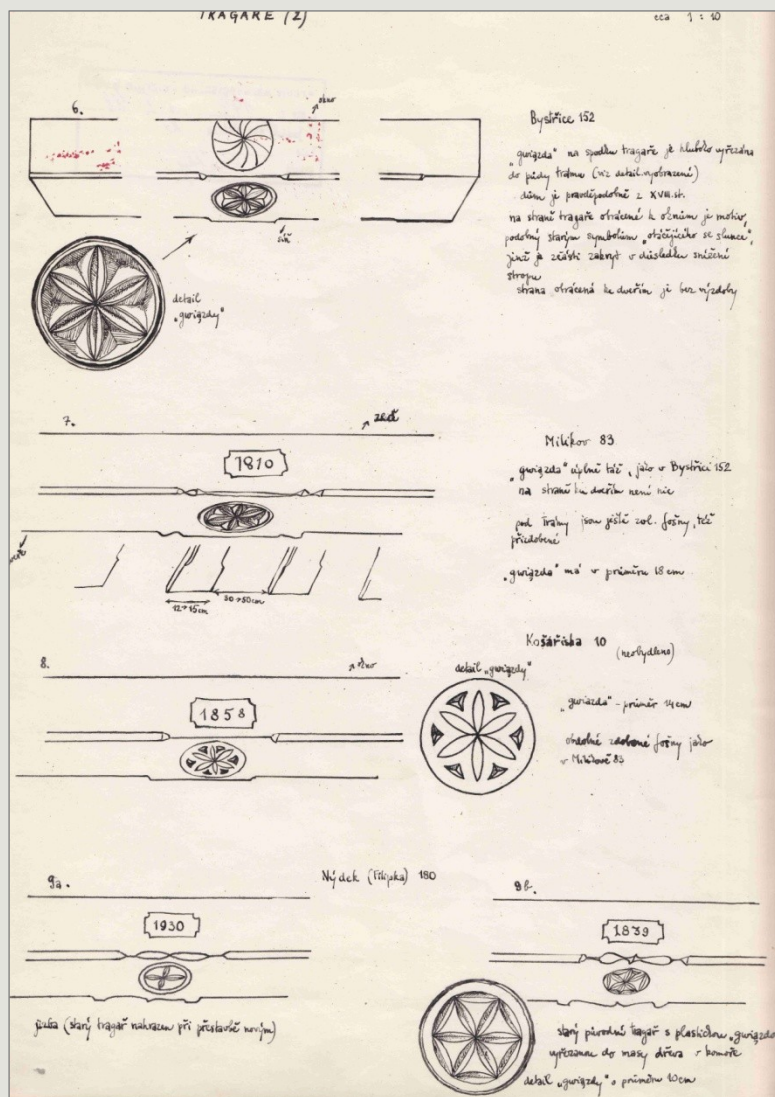
okr. Bruntál: Osoblažsko, např. Rusín, Pitárné, Vysoká, Liptaň, Slezské Rudoltice
průzkum prováděli: Oldřich Sirovátka, Olga Hrabalová (roz. Kadlčíková), Hana Podešvová, Jiří Chlíbec, Josef Václav Scheybal, Josef Vařeka, Vilém Pražák a další

okr. Frýdek-Místek: např. Dolní Domaslavice, Soběšovice, Komorní Lhotka
okolí Jablunkova: Horní Lomná, Hrčava, Bukovec, Písek, Návsí
průzkum prováděli: **studenti pod vedením Drahomíry Stránské**

okr. Karviná: okolí Fryštátu

průzkum prováděli: Jaroslav Zahradník, Zdeněk Straka

- sebrané materiály: plány, půdorysy, kresby, popisy, fotografie
- uloženo *Slezské zemské muzeum; Ostravské muzeum, Etnografický fotoarchiv*

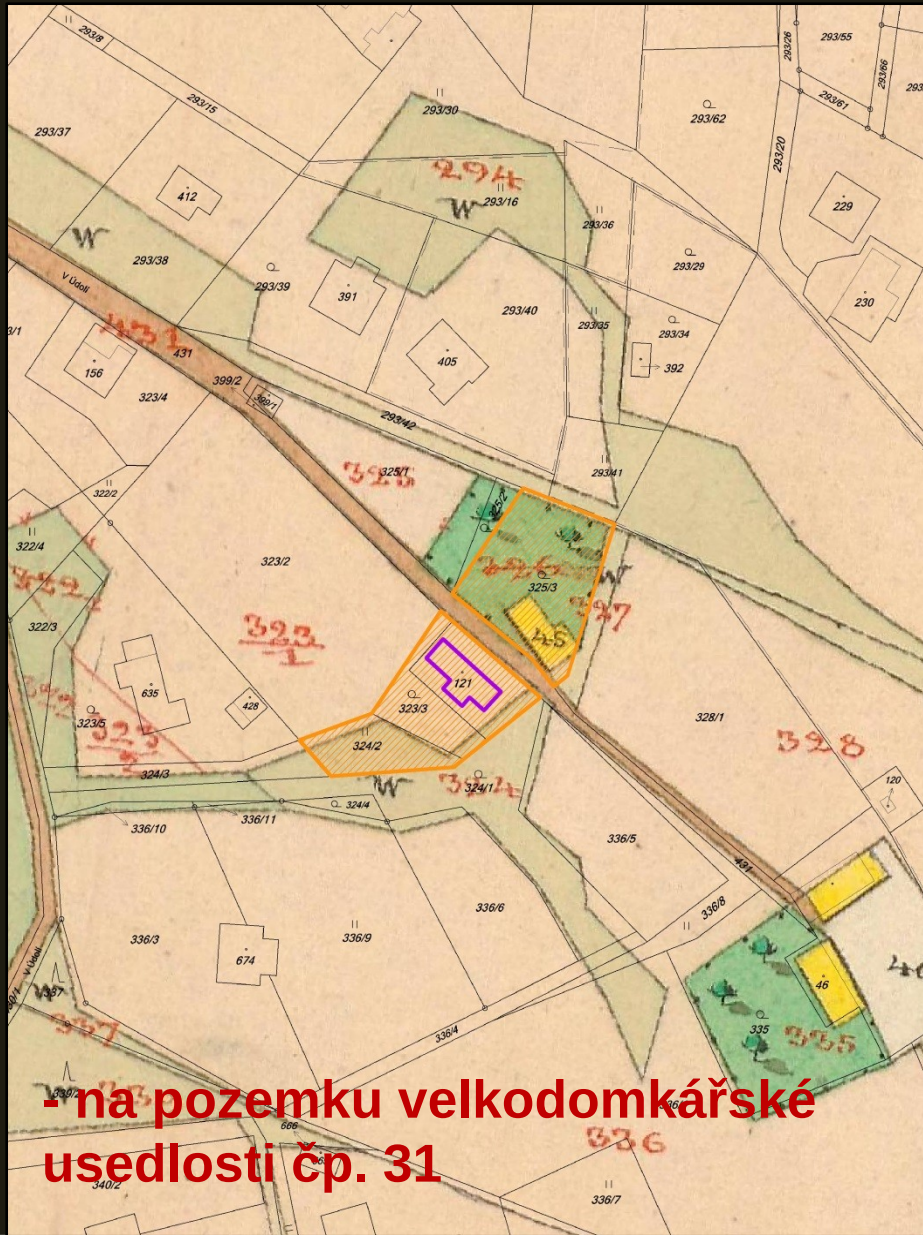

Dokumentace výzdoby stropních trámů – tzv. *tragarů* (*tragarze*) – růžicemi (*gwiazdami*) a letopočty

Etnografické výzkumy Slezského studijního ústavu v Opavě
Ostravské muzeum, Etnografický fotoarchiv

Dům čp. 90 v Horních Datyních (dnes součást Vratimova)

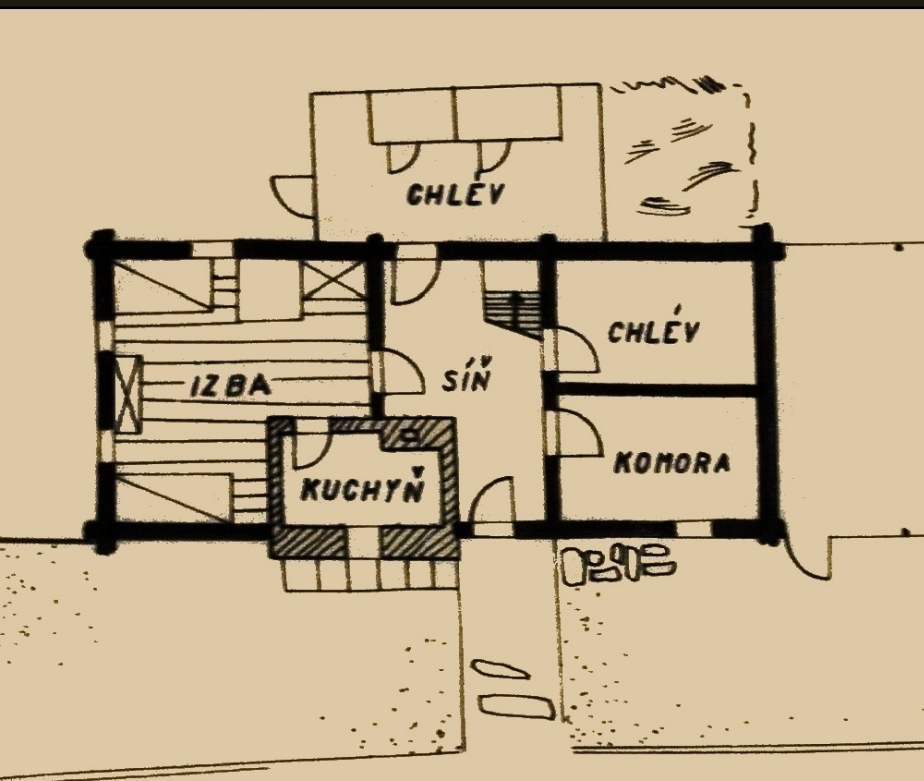
- doba výstavby asi poslední čtvrtina 19. století

- na pozemku velkodomkářské
usedlosti čp. 31

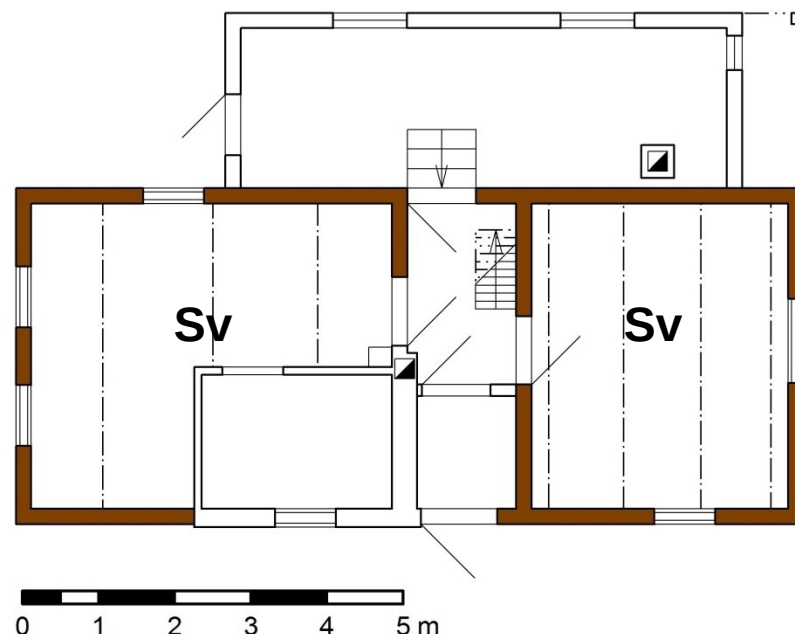
Půdorysy přízemí domu čp. 90 v Horních Datyních

- stav k roku 1949 (tzv. Kurialův archiv)

komoro-chlévní typ domu

- průchozí síň
- podsínek s chlévy a hnojiště
- vydělená zděná kuchyň

- stav k roku 2015

oboustranně obytná dispozice

- světnice po stranách síň
- v bývalém podsínku hygienické zařízení a kotelna – vyzděno

lidová kultura

- označovaná také jako tzv. malá tradice
- převážně neliterární, **ústně předávaná**, z hlediska svých tvůrců **anonymní**, vázaná na **sociální prostředí vesnice a nižší společenské vrstvy měst** – tedy na menší lokální sociální skupiny
- v současnosti se spíše jedná o dílčí relikty tradiční kultury raného novověku, novodobý folklorismus či mediální kulturu

tradiční kultura / tradiční lidová kultura

- zahrnuje ty prvky lidové kultury, které jsou de facto vyhaslé (neaktivní) nebo reprodukováné a předváděné v rekonstruované a stylizované podobě jako folklorismus, a mají tedy podobu **kulturně historického dědictví**

TRADICE – objektivně existující kulturní vzorec přebíraný z generace na generaci, který pomáhá udržení zvyků, chování, hodnot a názorů určité skupiny osob

vesnická / venkovská / rurální kultura

- pojmání lidové kultury v užším okruhu **kultury obyvatel vesnice**

Hmotné doklady venkovské kultury (a každodennosti)

❖ **nemovité památky** dotvářející charakter venkovského prostředí

SAKRÁLNÍ (CÍRKEVNÍ) STAVBY

- kostely
- kláštery, klášterní dvory
- fary – většinou i se dvorem
- kaple, boží muka, kříže / krucifixy, zvoničky apod.
- hřbitovy, hrobky

PROFÁNNÍ (SVĚTSKÉ) STAVBY

- hrady
- zámky, včetně dvorů, parků, zahrad, jízdáren atd.
- velké hospodářské dvory
- rychty / fojtství
- hospody, zájezdní hostince
- pošty, školy, hájenky apod.

TECHNICKÉ A PRŮMYSLOVÉ STAVBY

- mlýny (mlýnské náhony – významný prvek kulturní krajiny)
- pily
- kovárny
- cihelny
- palírny / lihovary
- bělidla atd.

TYPICKÁ ZÁSTAVBA VESNICE

- **venkovské (zemědělské) usedlosti** (různých sociálních skupin: domkáři, zahradníci, sedláci...)

Obytná stavení v rámci usedlosti:

- dům (viz půdorysné typy domů), dům špýcharový

Hospodářské a další stavby v rámci usedlosti:

- stodoly
- sýpky
- seníky
- sušárny
- chlévy, stáje, kotce
- včelíny, brány, studny apod.

Dům čp. 92, Opava-Kylešovice

- zděný patrový podsínek opavského domu, ve Slezsku **POČINKA**
- secesní fasáda: místní štukatér Matěj Richtr

Zástavba návsi, Rostěnice-Zvonovice

- zděný patrový **ŽUDR**
(v přízemí předsíň; v patře skladovací prostory, nejčastěji sýpka)
- důležitý sekundární domový znak

Dům čp. 217, Dolní Bojanovice

- hlavní průčelí, před vstupem
ŽUDRO

Usedlost čp. 43, Kučerov

- hlavní průčelí, někdejší
ŽUDR adaptován k bydlení

Usedlost čp. 43, Kučerov

- čtýřboký dvůr

příklady výzdoby interiéru

HRÁZDĚNÁ KONSTRUKCE

**Dům severozápadních
Čech**

**Dům čp. 198,
Pertoltice (okr. Liberec)**

**Dům čp. 47,
Radešín (okr. Ústí nad
Labem)**

Dolní Žandov (okr. Cheb)

obecní část **SALAJNA**

- 2004 – vesnická
památková zóna

- typické prvky výzdoby:
u hrázděné konstrukce
trámové šachovnice ve
štítech, trámy barevně
zdobené

- typ/styl: chebský
statek

Typy a oblasti lidového domu v českých zemích

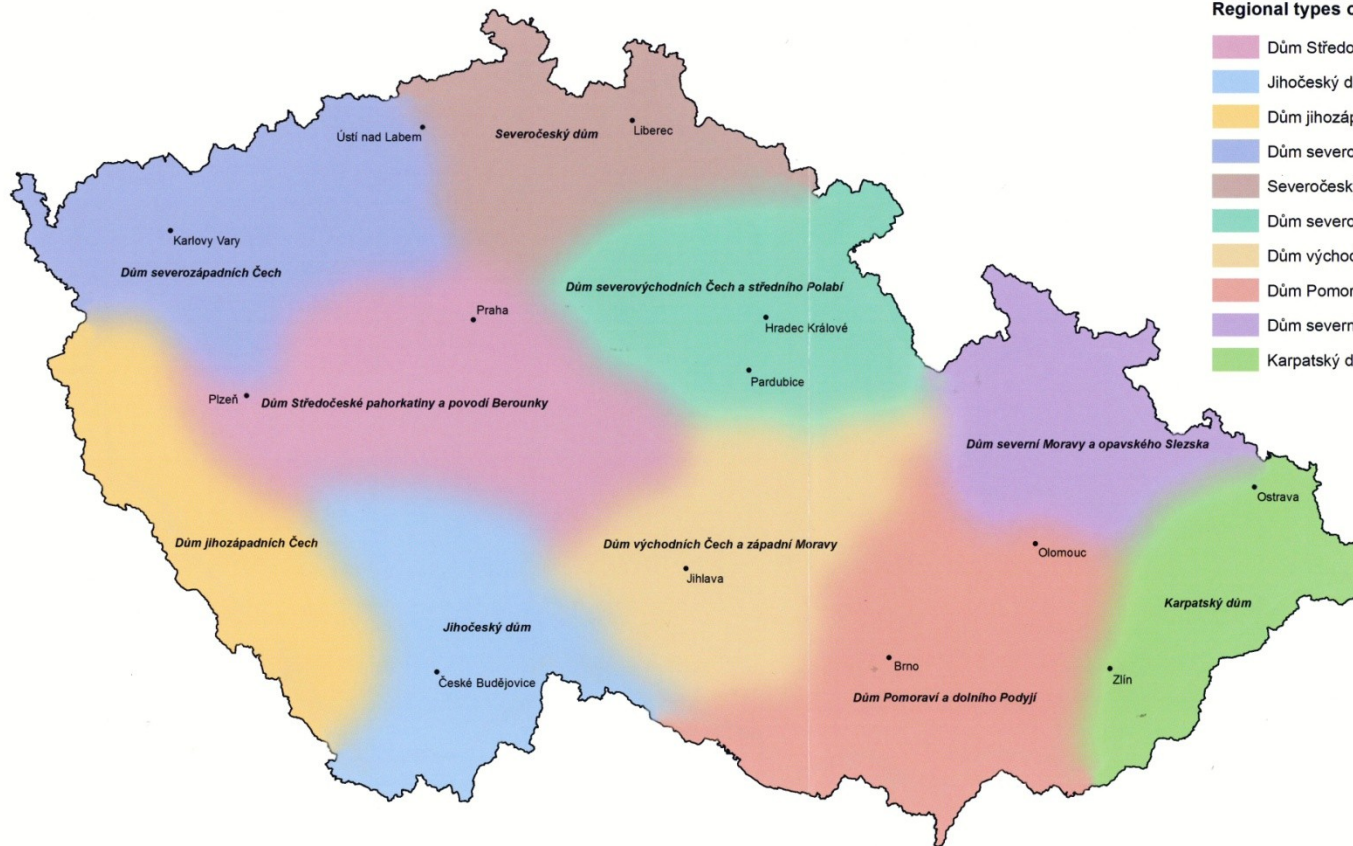
Základní kritéria – primární domové znaky:

(Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska VII, Lidové stavitelství. Etnologický ústav AV ČR, Praha 2015.)

- ❖ stavební materiál a konstrukce
- ❖ půdorys
- ❖ způsob vytápění (dýmná či polodýmná jizba, černá kuchyně atd.)
- ❖ krov a tvar střechy
- ❖ orientace obytného domu k řídící ose
- ❖ forma dvora

Regionální typy domů
Regional types of houses

- Dům Středočeské pahorkatiny a povodí Berounky
- Jihočeský dům
- Dům jihozápadních Čech
- Dům severozápadních Čech
- Severočeský dům
- Dům severovýchodních Čech a středního Polabí
- Dům východních Čech a západní Moravy
- Dům Pomoraví a dolního Podyjí
- Dům severní Moravy a opavského Slezska
- Karpatský dům

- Dům Středočeské pahorkatiny a povodí Berounky
- Jihočeský dům
- Dům jihozápadních Čech
- Dům severozápadních Čech
- Severočeský dům

- Dům severovýchodních Čech a středního Polabí
- Dům východních Čech a západní Moravy
- Dům Pomoraví a dolního Podyjí
- Dům sev. Moravy a Opav. Slezska
- Karpatský dům

DOPORUČENÁ LITERATURA (výběr):

- *Archaické jevy tradiční kultury na Moravě. Etnologické studie 9* (eds. KŘÍŽOVÁ, Alena a kol.). Masarykova univerzita v Brně, Brno 2011, 199 s.
- BRUNSKILL, Ronald William. *Vernacular architecture. An Illustrated Handbook*. Faber and Faber, London 2000, 296 s.
- *Časové a prostorové souvislosti tradiční lidové kultury na Moravě* (eds. DOUŠEK, Roman, DRÁPALA, Daniel). Masarykova univerzita v Brně, Brno 2015, 223 s.
- DOUŠEK, Roman. *Etnologický výzkum tradičního stavitelství. Etnologické příručky 1*. Masarykova univerzita v Brně, Brno 2013, 141 s.
- FROLEC, Václav. *Lidová architektura na Moravě a ve Slezsku*. Blok, Brno 1974, 399 s.
- *Handbuch Denkmalschutz und Denkmalpflege* (eds. MARTIN, Dieter, KRAUTZBERGER, Michael). C. H. Beck, München 2010, 997 s.
- LANGER, Jiří. *Evropská muzea v přírodě*. Baset, Praha 2005, 892 s.
- LANGER, Jiří. *Lidové stavby v Evropě*. Grada, Praha 2010, 304 s.
- *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska, A–N* (eds. BROUČEK, Stanislav, JEŘÁBEK, Richard). Mladá fronta, Praha 2007, 640 s.
- *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska, O–Ž* (eds. BROUČEK, Stanislav, JEŘÁBEK, Richard). Mladá fronta, Praha 2007, 664 s.
- MENCL, Václav. *Lidová architektura v Československu*. Academia, Praha 1980, 632 s.

DOPORUČENÁ LITERATURA (výběr):

- PEŠTA, Jan. *Plošný průzkum lidové architektury a venkovských sídel*. Odborné a metodické publikace, svazek 50, Národní památkový ústav, Praha 2014, 174 s.
- PETRÁŇ, Josef, PETRÁŇOVÁ, Lydia. *Rolník v evropské tradiční kultuře*. Praha 2000, 215 s.
- PETRÁŇ, Josef a kol. *Dějiny hmotné kultury*. I/1, I/2, Praha 1985; II/1, Praha 1995; II/2, Praha 1997.
- ŠKABRADA, Jiří. *Lidové stavby. Architektura českého venkova*. Agro, Praha 2003, 248 s.
- *Urlaub auf dem Bauernhof*. Frankfurt /Main 2007.
- VAŘEKA, Josef, FROLEC, Václav. *Lidová architektura. Encyklopedie*. Grada, Praha 2007, 428 s.
- VELLINGA, Marcel, OLIVER, Paul, BRIDGE, Alexander. *Atlas of Vernacular Architecture of the World*. Routledge, Oxon – New York 2007.
- WOITSCH, Jiří. *Kulturní dědictví tradiční vesnice*. [on-line]
(<http://elearning.historickededitvi.com/zobraz/materialy/odborne-texty/etnologie>)

LEGISLATIVA uplatnitelná v péči o rurální kulturní dědictví:

Zákon č. 20 Sb., o státní památkové péči, ze dne 30. března 1987, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon o ochraně sbírek muzejní povahy a o změně některých dalších zákonů č. 122/2000 Sb. ze dne 7. dubna 2000, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 183 Sb., o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon), ze dne 14. března 2006, ve znění pozdějších předpisů – novelizován Předpisem č. 403/2020 Sb. s účinností od 1. ledna 2021 (celkem 84 novelizačních bodů)

Zákon č. 128 Sb., o obcích, ze dne 12. dubna 2000, ve znění pozdějších předpisů.

Vyhláška č. 420 Sb., kterou se stanovují náležitosti a obsah plánu ochrany památkových rezervací a památkových zón, ze dne 28. listopadu 2008.

MEZINÁRODNÍ úmluvy a dokumenty:

Mezinárodní dokumenty o ochraně kulturního dědictví (ed. POLÁKOVÁ, Jana). Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, Praha 2007, 235 s.

- Úmluva o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví, Paříž 1972.
- Charta z Burry. Australská charta ICOMOS k péči o místa s kulturním významem, Austrálie 1979.
- Úmluva o ochraně architektonického dědictví Evropy, Granada 1985.
- Dokument o autenticitě, Nara 1994.
- Mezinárodní charta o lidovém stavebním dědictví, Mexiko 1999.
- Zásady ochrany historických dřevěných staveb, Mexiko 1999.
- Mezinárodní charta ICOMOS o kulturním turismu, Mexiko 1999.
- Evropská úmluva o krajině, Florencie 2000.
- Charta ICOMOS – Zásady pro analyzování, ochranu a stavební obnovu architektonických památek, Viktoriiny vodopády (Zimbabwe) 2003.

Úmluva o zachování nehmotného kulturního dědictví, Paříž 2003.